I. Traducerea

Traducerea constituie şi reprezintă un act lingvistic şi cultural orientat, prin care sînt translate dintr-o limbă în alta forme şi conţinuturi de gîndire, lingvistice, estetice, afective etc.

Sistemele lingvistice care intră astfel în contact prezintă particularităţi proprii – unele bine conturate, altele carenţiale – sub aspect formal şi sub aspectul conţinutului. Datorită acestora, la contactul dintre cele două limbi pot apărea felurite cerinţe dinspre ambele sisteme, fapt ce aduce cu sine necesitatea de a imagina modalităţi şi tehnici prin care fenomenul translării să se ajusteze atît impunerilor limbii-sursă, cît şi cerinţelor limbii-ţintă.

Prin particularităţile lor anatomo-fiziologice, sistemele lingvistice nu sînt doar forme şi conţinuturi în sine întrucît, prin modalităţile lor de structurare şi de funcţionare, ele pot genera conţinuturi conceptuale, adică pot modula căile pe care conceptele se constituie şi funcţionează dobîndind valori.

Ca orice activitate umană cu caracter social şi cultural, traducerea are caracter procesual şi istoric. Trecînd printr-un şir de etape evolutive, precum aceea cvasi-spontană de proces de echivalare în mintea unui vorbitor bilingv sau poliglot a formelor şi conţinuturilor unei limbi străine cu cele ale limbii materne – în chiar momentul în care percepe astfel de forme şi conţinuturi –, apoi aceea de activitate sau întreprindere de moment, aleatorie, ocazională sau frecventă, al cărei scop imediat îl constituie înţelegerea minimală şi corectă (între limite acceptate – deoarece actul este dotat cu eficienţă – în cazul în care limba nici unuia dintre cei doi poli nu impune cerinţe speciale), traducerea ca activitate se dezvoltă ca un proces complex, specific uman, în care orice nouă etapă decurge din precedentele, dar fără a anula neapărat existenţa acestora.

Întrucît interacţiunile dintre două limbi, cele dintre limbă şi gîndire, precum şi cele dintre limbă şi societate, sînt deosebit de complexe şi pline de felurite solicitări, numai un exerciţiu relativ îndelungat, dublat de o bună cunoaştere a limbilor, societăţilor şi a

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

părţilor necoincidente de gîndire în contact, poate asigura o traducere de calitate. Capacităţile de traducere pe care fiecare limbă şi le dezvoltă – în modul cel mai concret prin indivizii traducători – sînt consecinţe ale unor procese, şi ele dotate cu caracter istoric. De aceea, alături de factorii *limbă-ţintă* şi *limbă-sursă*, care, în fapt, înglobează o multitudine de alţi factori, cel puţin pentru perioadele pe care le cîntărim retrospectiv, factorii care de asemenea trebuie avuţi în vedere sînt cei reprezentaţi de către individul traducător, acesta văzut ca un complex activ, şi de către receptor, acesta văzut ca un determinant indirect.

I.1. Limitele traducerii sînt date de esenţa procesului, determinat de caracteristicile şi acţiunea factorilor implicaţi: limba-sursă, limba-ţintă, traducătorul şi receptorul, precum şi de cerinţele şi caracteristicile fundamentale ale procesului interacţional. Toate aceste elemente prezintă carenţe, anumite posibilităţi şi certe nevoi.

Limba-sursă prezintă caracteristici formale proprii (de natură morfologică, dar mai cu seamă sintactică şi lexical-semantică) care, la trecerea într-o altă limbă, numai aproximativ pot fi convertite în unităţi, relaţii şi valori corespondente şi echivalente. În destul de multe cazuri, în urma traducerii apar fie elemente şi relaţii impregnate cu caracteristicile limbii-sursă, fie elemente şi relaţii care încearcă să se centreze pe conţinutul de redat folosindu-se preponderent de mijloacele limbii-ţintă, adică abătîndu-se sever de la formele şi mijloacele limbii-sursă. Sub aspectul conţinutului, limba-sursă prezintă modalităţi proprii de conceptualizare a conţinuturilor realităţii redate prin text, dar şi a relaţiilor gramaticale. În felul acesta, nu numai formele pot avea de suferit prin echivalare, dar şi conţinuturile pot prezenta diferenţe.

La rîndul ei, limba-ţintă, oricît de capabilă sau de incapabilă ar fi în sine în a urma procedurile de traducere şi a se plia anumitor cerinţe externe, suferă în mod inevitabil presiuni externe şi apoi interne, deoarece aspectul şi complexul de forme şi conţinuturi din limba-sursă impun constrîngeri formale şi de conţinut, date de propriile caracteristici şi uzuri, cărora li se pot opune limite de acelaşi fel, de data aceasta generate de limba-ţintă. Datorită acestui complex de cauze,

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

foarte sumar schiţat, actul de traducere prezintă două mari posibilităţi: traducerea orientată fie către limba-sursă, fie către limba-ţintă. De aici decurg anumite caracteristici de bază ale actului de traducere.

I.1.1. În general, orientarea către limba-sursă atrage după sine apariţia – la nivelul rezultatului traducerii – a unor elemente formale caracteristice limbii-sursă, dar străine limbii-ţintă pînă într-atît încît la nivel formal pot apărea structuri care nu sînt recognoscibile pentru receptor, iar la nivel de sens pot apărea valori incompatibile cu modalităţile de conceptualizare din limba-ţintă – ambele situaţii generînd neînţelegere şi confuzii. Chiar în cazul în care între limbile intrate astfel în contact există decalaje în favoarea limbii-sursă, cîştigul pe care limba-ţintă îl poate obţine în acest fel nu este realmente profitabil decît pe termen foarte scurt (sau în etapele superioare din evoluţia limbii-ţintă). Centrarea pe limba-ţintă conduce la trecerea în plan secund a caracteristicilor formale pe care limba-sursă tinde să şi le impună – dar cu urmărirea atentă a conţinuturilor de redat –, deziderat îndeplinit cu mijloacele limbii-ţintă. Cîştigul ce derivă de aici ar putea fi real dacă limba-ţintă ar avea realmente mijloace formale optime de redare a respectivelor conţinuturi, dacă ar avea realmente capacitatea de a genera, formal şi conceptual, acele conţinuturi.

După cum se observă, centrarea pe limba-sursă favorizează impunerea structurilor acesteia (***cum** se spune*), centrarea pe limba-ţintă încearcă achiziţionarea conţinuturilor semantice (***ce** se spune*), cu mijloace formale proprii. Deşi jocul care se desfăşoară în mintea traducătorului – adică în zona de contact a limbilor implicate –, şi care ţine de esenţa relaţiei limbă / gîndire / societate, are ca miză obţinerea conţinuturilor textului, chiar atunci cînd structurile limbii-ţintă permit obţinerea acelor conţinuturi, traducătorul poate simţi solicitări de fidelitate formală dinspre limba-sursă. Cunoscînd ambele limbi şi ajungînd la conţinuturi prin intermediul formelor limbii-sursă, acesta poate simţi tentaţia îmbogăţirii limbii-ţintă cu elemente formale, ispititoare prin structura şi conţinutul lor lingvistic, fără trădarea formelor aducătoare de conţinuturi (ceea ce poate procura limbii-ţintă mijloace noi şi superioare de exprimare) şi fără a leza spiritul limbii-

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

ţintă (ceea ce procura limbii-ţintă supleţea caracteristică contactelor lingvistice realmente îmbogăţitoare).

Greu de realizat, această posibilitate este doar teoretică sau pe porţiuni mici de text, întrucît structurarea într-un ansamblu a elementelor unui sistem generează – pe lîngă aparenţa respectivului ansamblu – o entitate animată de un spirit propriu. Acest spirit, însă, o dată generat, nu poate fi transferat, fără pierderi şi independent de elementele materiale care-l constituie, într-o altă structură care doar să-i servească drept mediu de existenţă.

Încercarea de a reda conţinutul pe calea prezervării formei arată înţelegerea faptului că textul este o formă a realităţii dotată cu forţă activă. Suport şi vehicul material al conţinutului, aspectul formal este structurat pe mai multe niveluri de profunzime şi semnificaţie, începînd cu cel denotativ, literal, care este cel mai strîns legat de latura aparentă a formei, şi încheind cu cel mistic şi magic, cel care se leagă de dimensiunea profundă a formei. Aspectul formal nu este doar un simplu purtător material al unor conţinuturi, ci chiar realitatea prin care se constituie şi trăieşte conţinutul.

O traducere centrată exclusiv pe limbă-ţintă, cu mijloacele acesteia adică, va putea transfera conţinuturi, dar este posibil să genereze un alt spirit. De aceea, obţinerea conţinutului exclusiv cu mijloacele limbii-ţintă nu a constituit, în general, soluţia aleasă de către traducători, mai ales pentru textul biblic, fidelitatea referindu-se nu doar la conţinuturi, ci şi la forme. Stabilizarea pe o poziţie intermediară arată că traducerea a atins echilibrul optim care permite aducerea conţinuturilor (de gîndire, estetice, afective etc.) construite cu mijloacele lingvistice ale unei limbi şi în chipul acesteia, în formele unei alte limbi, care redă acele conţinuturi în chip propriu.

> Relaţia dintre formă şi conţinut poate fi sugerată în modalităţi semnificative prin observarea unei constante a *Septuagintei*, a *Vulgatei*, şi chiar a traducerilor moderne ale *Bibliei*. Porţiunile care conţin *Torah* sînt superioare din punctul de vedere al accesibilităţii, celor care redau cărţile profetice şi pe cele poetice. Situaţia aceasta are, în principal, cauze de natură lingvistică: a) multe dintre expresiile idiomatice, figurile

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

rare sau dificile ale ebraicei sînt mai complexe în cărţile profetice şi poetice decît în *Torah*; b) gradul de pătrundere a textului de către traducători este obturat adeseori tocmai de imprecizia caracteristică limbajului profetic şi poetic, spre deosebire de limbajul pe care conţinutul istoric al *Pentateuhului* îl necesită; c) între limba acestuia şi cea a cărţilor profetice şi poetice există diferenţe formale (datorate şi unor cauze istorice) suficient de mari încît să genereze consecinţe asupra efortului de traducere.

De altfel, de aici provine o parte a diferenţelor dintre textul ebraic, *Septuaginta*, *Vulgata*, traducerile din alte limbi, precum şi o parte a stîngăciilor şi obscurităţilor pe care toate textele (uneori chiar şi textele ebraice!) le înregistrează. La acestea se adaugă şi anumite condiţii concrete de scriere a textului[1].

I.1.2. Celălalt cuplu, constituit din traducător/revizor şi receptor (lector sau auditoriu), pe lîngă constrîngerile derivate din cele precedente, cunoaşte propriile constrîngeri. Traducătorul şi revizorul sînt indivizi aparţinători unei anumite epoci, dotate cu o concepţie – mai mult sau mai puţin structurată – asupra felului în care trebuie tradus şi revizuit un text (sacru). În perioada care ne interesează, căutările traducătorului şi revizorului erau limitate de posibilităţile şi nevoile sistemului limbii-ţintă, precum şi de configuraţia aspectului literar la a cărui edificare contribuiau prin chiar actul lor. Dată fiind precaritatea reperelor externe, majoritatea proceselor pe care actul de traducere se întemeia sau care îl acompaniau (asocieri pe baze formale şi de conţinut, echivalări şi neutralizări, ajustări şi substituţii ale structurilor, relaţiilor şi valorilor semantice ale limbilor în contact) se petrece în mintea traducătorului şi a revizorului bilingv sau poliglot. În acest context, tentaţia orientării către limba-sursă, prin transportul în limba-ţintă a feluritelor structuri ale limbii-sursă (cea care deţinea forme cu capacităţi ridicate de exprimare a conţinuturilor – lucru dovedit prin chiar existenţa textului în limba-sursă), se combina cu aceea de a utiliza

[1] Dictarea şi transcrierea textului constituiau momente care favorizau apariţia greşelilor (adiţii, suprimări, inversiuni, glose interne, corecturi, explicaţii marginale, alte clase de greşeli) ulterior introduse în text.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

elemente aparţinînd limbii vii sau unor norme paralele care exercitau reale presiuni, toate solicitînd participarea lor la noul text şi la aspectul literar în constituire.

Deşi traducerea este o activitate umană foarte veche, în perioada în care *Biblia* începe a fi tradusă în limbile vernaculare europene, încă nu există un sistem coerent de tehnici de traducere, întemeiat pe un set de principii şi pe o teorie. De aici decurg numeroase inconsecvenţe procedurale, chiar dacă adeseori şi pe alocuri se pot constata rezultate date de aplicarea unor metode eficiente şi bine gîndite. Traducătorul şi revizorul constituie rezultanta limitelor proprii, dar şi a unora externe, care se întîlnesc cu aspiraţia către o translare totală şi, uneori, cu conştiinţa acută a feluritelor neputinţe.

În contextul acestei stări de neaşezare, dincolo de posibilităţile oferite de valenţele textului şi cele ale limbii, se amplifică tendinţa generală de a crea noi versiuni, chiar şi atunci cînd este vorba despre revizia unui text. Neexistînd un prag bine definit între traducere şi revizie, în contextul unui aspect literar insuficient conturat şi fixat, revizorul devine lesne co-traducător. De la revizie la prelucrare şi apoi la o nouă versiune paşii se fac destul de repede, consecinţele fiind importante nu atît în ceea ce priveşte textul în sine, cît nivelul lingvistic al acestuia.

> Modalitatea activă de revizie, de pildă, este caracteristică unei perioade în care nu existau norme ferme de revizie, după cum nu exista nici conceptul ‘proprietate intelectuală’. Chiar astăzi, de pildă, cu toate că ar apela constant la una sau mai multe traduceri precedente, o nouă traducere a *Bibliei* ar face acest tip de recurs mai degrabă ca la nişte texte consultate, cel mult orientativ, pentru situaţiile care ar necesita sugestii, sau în cele greu de soluţionat. Încercarea autorilor, însă, ar fi aceea de a oferi ceva nou, punînd în act concepţiile care au animat respectiva întreprindere[2].

[2] În prefaţa la NTB se afirmă: „Pentr-aceaia noi am început dintîiu a-l posledui şi unde n-au fost bine, am isprăvit şi am împlut şi am tocmit din cît am putut”. Este vorba despre o traducere deja începută a cuiva care a murit,

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

> Acest fapt este în măsură să ridice serioase probleme în calea activităţii de stabilire a feluritelor raporturi, mai cu seamă a celor de filiaţie, dintre astfel de texte, afectată fiind precizia instrumentelor filologului. Desigur, atunci cînd revizorul se însărcinează cu o parte a activităţilor traducătorului, asta poate duce la creşterea cantităţii de travaliu formator la care este supusă limba. Pe perioade scurte, însă, şi, eventual, cu consecinţe negative chiar pe perioade lungi, această forţare a proceselor generează aproape sigur tulburări şi defecte de construcţie a normei literare. Astfel de intervenţii, în fapt, nu fac decît să creeze dezacorduri între elementele sistemului paradigmatic, să solicite peste măsură capacităţile adaptative ale limbii, astfel încît în decursul unei singure generaţii pot apărea schimbări şi variante în cantităţi excesive.

Alături de limbă şi de cultură, beneficiarul şi, într-o anumită măsură, pacientul cel mai viu este de natură umană. De multe ori pierdut din vedere, acesta îşi poate cu greu juca rolul de judecător al textului şi al progreselor înregistrate astfel de către aspectul literar. După cum o arată textele vechi româneşti, adeseori, receptorul este avut în vedere doar în situaţiile în care procesul de traducere întîmpină mari dificultăţi – uneori nici atunci – el fiind sacrificat împreună cu limba română. Nici chiar glosele care îi sînt destinate – unele dintre acestea strict persuasive – nu par mereu a ţine realmente seamă de nevoile sale[3].

Cu totul pasivi şi neimplicaţi în producerea textului, cititorul şi ascultătorul rămîn să orienteze următoarea traducere. În cadrul întregului proces, traducerea unui text fiind doar un scurt moment, cititorul este cel care, în cele din urmă, prin nevoile sale şi în modalităţi caracteristice, decide că este necesară o altă traducere, caz în care, pe un alt nivel de acumulare, un alt traducător reia procesul în mod îmbogăţitor.

---

continuatorii, însă, nu au reluat lucrul de unde fusese lăsat, ci au revizuit întreg textul.

[3] Desigur, chiar în cazul unui text cum este cel sacru, există traduceri care prezintă importante preocupări în direcţia lămuririi textului pentru cititor, prin orientarea către limba-ţintă, prin practicarea parafrazării şi prin glosare.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

I.1.3. Ca act de sincronizare şi de transfer al spiritului uman, aşa cum s-a dezvoltat el în şi prin sînul şi limba unei comunităţi, orice tip de traducere ridică dificultăţi generate, în primul rînd, de aceea că spiritul uman – realitate supramaterială abstractă care animă orice individ şi orice comunitate –, privit la nivelul acestei forme concrete de existenţă, prezintă elemente individualizante şi ireductibile.

Problema aceasta s-a pus cu mare acuitate, forţă şi stringenţă pentru toate traducerile *Bibliei*, dar şi pentru multe alte scrieri fundamentale, începînd cu operele lui Homer. Privind la munca rabinilor, la aceea a celebrelor Şcoli din Alexandria şi Antiohia şi apoi la încercările traducătorilor moderni, se observă lesne existenţa unui întreg proces de căutare a echilibrelor, destinat să asigure reproducerea în condiţii optime şi superioare a textului sacru. Însăşi distincţia celor trei sensuri, literal, sau istoric, moral şi cel mistic, spiritual sau tipic, văzute sub toate aspectele şi subdiviziunile acestora (toate pot cunoaşte ipostaza proprie şi pe cea metaforică, apoi, sensul moral poate fi alegoric, tropologic sau anagogic) – subdiviziuni care pot apărea mai mult sau mai puţin stufoase, în funcţie de diferitele Şcoli –, are scopul de a echilibra relaţia dintre textul de tradus şi rezultatul traducerii, de a contracara excesele.

Depăşind etapa intuitivă şi încercînd să găsească instrumente de rang ştiinţific, traducătorii vor căuta căi de echilibrare şi control ale relaţiei dintre limbă şi gîndire, aşa cum apare ea la nivelul textului şi apoi la nivelul traducerii; rezultatul la care cu toţii vor să ajungă capătă, însă, un nume pe cît de ispititor pe atît de vag: „integritatea morală a textului sacru”.

I.2. Traducerea textului sacru prezintă unele trăsături de natură să particularizeze respectivul act în rîndul traducerilor. Întrucît cultura română veche a cunoscut un şir de evoluţii întrerupte, iar fărîmiţarea geografică a generat felurite consecinţe, cazul vechilor traduceri româneşti poate fi deosebit de instructiv în acest sens.

Corpusul textelor vechi româneşti care constituie traduceri este format atît din traduceri religioase (majoritatea cazurilor), cît şi din texte lipsite de acest caracter. (Totuşi, chiar şi textele laice apar într-o

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

lume dominată de concepţia religioasă.) În plus, date fiind anumite constante ale procesului de traducere, constrîngerile culturale şi lingvistice care au acţionat au fost asumate în măsuri sensibil egale în cazul ambelor tipuri de traducere. Cu timpul, traducătorii vor dobîndi exerciţiu în mînuirea limbii, sistemul îşi va creşte capacităţile în producerea, reproducerea şi utilizarea de structuri, evoluţia aspectului literar va converti constrîngerile naturale în modalităţi coercitive superioare – asumate conştient pe baze principiale, acestea generate de caracteristicile interne ale sistemului şi de relaţia sa cu mediul. Sub acest aspect, nu tipul de text va genera un cadru mai lax, ci trecerea timpului, care va produce modificări în concepţia asupra traducerii.

Pentru secolul al XVI-lea şi începutul secolului următor, cu oarecari ajustări, constrîngerile sînt valabile pentru toate tipurile de traduceri româneşti. Un prim fapt care ieşea în evidenţă la contactul dintre textul de tradus şi coala albă a hîrtiei pe care urma să apară traducerea românească era lipsa unui aspect literar românesc în care să se plămădească traducerea[4]. În limitele pe care sistemul şi uzul limbii române le impuneau, cu ajutorul elementelor concrete produse în cadrul actului vorbirii, singura cale ce putea fi urmată era cea furnizată de textul de tradus, iar în acesta se oglindea limba-sursă cu particularităţile ei, dar şi ca model de urmat. În felul acesta, limba textului nu a constituit doar un vehicul care a purtat în cultura română nişte conţinuturi prin forma concretă a unui text, ci şi un model cu ajutorul căruia însuşi sistemul limbii române şi-a edificat treptat un aspect apt să vehiculeze conţinuturi ca acelea şi să producă forme supuse rigorilor actului cultural. Importanţa unui astfel de contact stă în realizarea împrumutului de forme şi structuri lingvistice, în procurarea de modele

[4] Relaţia dintre norma literară şi conţinuturile de tradus, exprimate în formele unei limbi străine, este intimă şi organică în perioadele de constituire şi reformare a normelor literare, deoarece, în aceste momente, norma literară nu reprezintă o formă în care se reconstituie conţinutul exprimat prin altă formă (cea a textului străin). Mai mult decît în cazul în care o normă literară constituită şi funcţională preexistă textului de tradus, în acest moment, sistemul solicită limitele uzului, într-un act de geneză a aspectului literar.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

de exprimare şi de comportament ale sistemului. Astfel de achiziţii sînt suficiente pentru rezolvarea eficientă a problemelor ridicate de translarea textului concret în cauză. Printr-o activitate asiduă de traducere, adică printr-un astfel de exerciţiu al limbii, sistemul şi procesele sale sînt stimulate în direcţia edificării unui instrument de conceptualizare şi de exprimare precum aspectul literar.

Marele cîştig al unui astfel de contact intim cu un sistem care devine model se găseşte în producerea stimulilor care trezesc mecanismele şi principiile prin care un sistem începe să funcţioneze la parametrii ceruţi de actul cultural. Încercările sistemului de a se adapta calitativ la cerinţele impuse de model dezvoltă şi antrenează structuri a căror funcţionare este capabilă să răspundă nevoilor unui act cultural, precum şi să evolueze apoi pe baza unor impulsuri preponderent interne.

I.2.1. Unul dintre elementele care este capabil – în astfel de situaţii şi la un nivel incipient de existenţă a aspectului literar – să asigure o bună funcţionare a proceselor anterior menţionate îl constituie observarea, la nivelul textului de tradus, a relaţiei dintre formă şi conţinut şi atingerea acestei relaţii, ca prim obiectiv, la nivelul textului rezultat, cu accentuarea fidelităţii formale. În lipsa reperelor, pe care exerciţiul îndelungat al unei norme literare închegate le procură, adecvarea la formă – cu toate inconvenientele ce decurg de aici (confuzii, inadvertenţe, lipsa de adecvare a conţinutului gramatical şi lexical-semantic) – este singurul reper capabil să asigure producerea unui text mulţumitor, precum şi amorsarea procesului de dezvoltare a unui aspect literar capabil să-şi îndeplinească funcţiile în mod de sine stătător.

La nivelul textelor religioase, aspectul aici discutat ia forma acută a relaţiei dinamice şi instabile dintre litera şi spiritul textului. Nu de puţine ori este necesară sacrificarea sau afectarea unuia dintre cele două momente. Avînd în vedere că traducerea reprezintă un act prin care se încearcă redarea unui conţinut exprimat printr-un sistem (cu mijloacele acestuia şi în chipul acestuia), într-un alt sistem (cu posibilităţile structurale, funcţionale şi de nivel ale acestuia şi cu caracteristicile sale

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

de aspect) urmarea fidelă a literei conduce adeseori la sacrificarea nemiloasă a spiritului, a conţinutului pe care textul de tradus îl exprimă şi pe care textul constituit prin traducere dorea să-l exprime. Aproape mereu, în momentele incipiente ale aspectului literar, calea aleasă a fost mai degrabă aceasta decît încercarea temerară de a sacrifica litera în favoarea iluziei redării conţinutului.

I.2.2. Cauzele se află în două categorii de factori. Fiind de domeniul evidenţei şi relativ imuabilă, forma i s-a impus mereu omului cu o forţă maximă deoarece conceptul nu putea fi lipsit de o reprezentare cumva materializată.

Oricît de abstract era conceptul, numai o formă materială îl putea aduce şi păstra în faţa unei fiinţe materiale. Textul sacru (dar providenţial şi nepreţuit, dictat sau scris de însăşi divinitate) nu îşi putea prezerva calităţile şi valoarea decît dacă îşi păstra întocmai forma. S-a ajuns astfel să se considere că, spre deosebire de caracterul specios al conţinutului, forma singură ar putea împlini în modul cel mai eficient toate funcţiile textului. Antichitatea, Evul Mediu şi Renaşterea sînt dominate de concepţia aceasta asupra textului biblic, ajungîndu-se chiar la a se considera că, transmis oamenilor de însuşi Dumnezeu, textul este în mod voit încifrat, inaccesibil neiniţiaţilor, simpla sa reproducere avînd darul de a-i perpetua capacităţile, unele dintre acestea latente[5]: *Ordo verborum mysterium est*. Cînd se va depăşi bariera psihologică a limbilor sacre şi se va începe febrila activitate de traducere a *Bibliei*, reprezentanţii acestui curent (în fapt, fără a tenta ori reuşi depăşirea respectivului obstacol) vor milita pentru redarea pur formală a textului sacru, indiferent de rezultatele şi consecinţele care apar în planul sensului. Ei vor considera că, fiind una singură, realitatea este identic reprezentată în diferitele limbi, doar formele concrete fiind altele. Simpla echivalare formală ar avea ca rezultat reconstruirea şi

[5] Nu întîmplător traducerea *Noului Testament* de către creştini s-a făcut devreme doar în zonele apropiate de Palestina (Siria, Egipt), precum şi la popoare care aveau o altă mentalitate asupra textului (goţii). Chiar la un popor privilegiat precum cel roman, traducerea în latină se va face relativ tîrziu, şi nu doar din cauze de ordin social, politic etc.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

reconstituirea capacităţilor şi valorilor sacre purtate de formă, iar nu de conţinut[6].

După cum se observă, această concepţie fie are în vedere o aceeaşi modalitate de conceptualizare pentru şi în toate limbile, fie consideră că realitatea profundă se află în forme, conţinutul, supus feluritelor forţe interacţionale de natură umană, fiind perisabil, specios, un simplu ornament atrăgător pentru neiniţiaţi, care are rolul de a păzi şi ascunde adevărata realitate, adevăratul secret, aflat la lumina zilei, aparent banal şi cunoscut, în fapt inaccesibil majorităţii.

> Concepţia asupra forţei demiurgice a cuvîntului şi ritualurile de tot felul îşi trag un filon de bază din principiul consubstanţialităţii, conform căruia structurile primare există şi funcţionează ca unităţi identice cu sine şi compuse din elemente de natură identică, fapt reflectat cu fidelitate la nivel material. Chiar conceptul 'limbă sacră' este o creaţie ideologică de ordin mistic care, cu timpul, capătă un caracter practic. Fie şi dacă se acceptă în totalitate că o limbă a putut fi sacră - în adevăratul sens al cuvîntului şi nu în sensul că doar vehicula şi depozita cuvîntul divin -, este axiomatic şi de domeniul evidenţei faptul că utilizarea ei (în mod inerent eroziv şi creator, distrugînd trăsătura de imuabilitate) i-a alterat acest caracter[7]. Ca orice acţiune umană, conştientă sau

[6] Una dintre consecinţele extreme ale acestei concepţii prin care are loc orientarea către limba-sursă este aceea că traducătorul identifică trăsăturile sintactice şi stilistice ale textului biblic, dobîndind astfel abilitatea de a reda conform textului de tradus felurite expresii idiomatice, sintactice, eufemisme, imagini etc., dar şi de a produce el însuşi astfel de forme, pe baza modelului însuşit, indiferent de faptul că ele există în original sau nu.

[7] În acest context, rămînînd identic cu sine, textul iniţial devine greu accesibil sau chiar inaccesibil. Oricît de sacru ar fi un text, în momentul în care depozitarul unui mesaj (şi) de natură lingvistică îşi pierde relaţia cu utilizatorii, două sînt căile care îi pot asigura supravieţuirea: fie devine un obiect încărcat cu puteri de tip mistico-magic, adică păstrează forma, iar conţinutul suferă resemantizări în conformitate cu aspectul relaţiei dintre situaţia la care limba utilizatorilor a ajuns şi felul în care acel text mai poate fi considerat – este o recuperare a formei –, fie suferă ajustări în sensul aducerii sale într-o relaţie de

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

inconştientă, şi această încercare de manifestare plenară[8] ca fiinţă raţională are nevoie de un punct de reper. Oricare ar fi acesta, alegerea constituie şi recunoaşterea implicită a faptului că tot ceea ce derivă din acel punct constituie etapele unei deteriorări progresive. În momentul în care fiinţa umană se orientează către un uz revolut, considerînd că în punctul „originar" se află legitimitatea şi corespondenţa cu esenţele universale – aşadar autoritatea, forţa demiurgică, puritatea, sensul real etc., toate calităţile divine ale limbajului – se acţionează în vederea încercării de recuperare a caracterului sacru al limbii, fără a putea acţiona cumva şi asupra propriei fiinţe. În fapt, torsiunile la care sistemul „originar" a fost supus, deteriorările succesive reprezintă nu doar simplul rezultat al uzului de către om al limbii. Vorbită de către fiinţa umană, dar şi vorbindu-se prin om, limba a fost supusă schimbărilor împreună cu acesta. Alături de perisabilitatea oricărei acţiuni umane, inclusiv a celei fundamentale, prin întoarcerea la aceeaşi origine din care s-a mai plecat o dată, se recunoaşte şi că esenţa procesului care a materializat respectiva realitate este un dat perisabil. În acel moment, fixarea unui reper pentru a se asigura o stabilitate rezonabilă, amînarea relativităţii nu mai depind decît de forţa persuasivă prin care un text este impus ca sacru. Sub acest aspect, în domeniul limbii, conceptul 'limbă sacră' are un caracter practic întrucît procură un

compatibilitate formală cu noul stadiu de evoluţie a limbii respective, adică se încearcă recuperarea conţinutului originar, dar cu ajustările formale impuse de evoluţiile limbii – este o încercare de recuperare a conţinutului. După cum se vede, ambele căi sînt anevoioase, succesul celei de-a doua fiind de-a dreptul iluzoriu.

[8] Limba este un domeniu al libertăţilor şi al constrîngerilor rezonabile. Libertatea abia începe în momentul în care nu o încalcă sau limitează pe a celorlalţi, devine reală în momentul în care se eliberează de coerciţii (în primul rînd de cea anterioară, căci libertatea nu se impune) şi devine plenară în momentul în care îşi asumă reguli. Dat fiind caracterul profund social al limbii, aici, libertatea este plenară atunci cînd individul ajunge să trăiască şi să-şi asume toate cele trei stări prin care poate trece: aceea de producător al unui mesaj, de receptor al acestuia şi aceea de (re)creator şi deţinător al sistemului, prin împlinirea condiţiei supreme a libertăţii: respectul regulilor jocului.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

> indispensabil reper şi o necesară călăuză, singurul lucru care eliberează acţiunea umană de caracterul ei fundamental natural.

Cel de-al doilea set de factori este de ordin raţional. Dincolo de orice mistică, fiinţa umană, edificată ca urmare a dezvoltării de procese cognitive, n-a putut să nu observe că adecvarea formală constituie singurul reper clar perceptibil, lipsit de echivocuri, asupra căruia este lesne să se convină în mod general, orice abatere de la conţinut astfel generată avînd şanse de a fi acceptată cu resemnare în faţa evidenţei formale. În plus, chiar la nivel cult, ceea ce domină în reprezentările şi conceperea realităţii rămîne elementul formal, singurul recognoscibil datorită unor caracteristici care se impun simţurilor prin evidenţă.

Invers, mai cu seamă în cazul textelor sacre, tendinţa de a urmări cu fidelitate conţinutul – avînd în vedere că sînt implicate sisteme lingvistice diferite (cu tot ceea ce presupune şi antrenează după sine această diferenţă), adică forme şi conţinuturi în uz – poate conduce la suprapunerea şi reproducerea fericită a conţinutului, dar cu grave sacrificii ale formei. Întrucît, în ciuda unei posibile reproduceri fidele a conţinutului, în felul acesta se produc inerente distorsiuni la nivel formal, evidenţa cu care este dotat acest nivel face ca întregul act să fie perceput şi reprezentat mental ca o deformare, o trădare a textului, mai cu seamă în dimensiunea sa formală.

Temeiul raţional cel mai puternic şi care justifică prudenţa unei astfel de abordări stă în faptul că, urmînd această cale (întrucît sistemele lingvistice şi modul lor de funcţionare implică nu doar diferenţe formale, ci şi de conţinut), este posibil ca sacrificiului formei să i se adauge şi cel al conţinutului. Domeniul sensurilor – prin excelenţă supus echivocurilor, interpretărilor, posibilităţilor şi creaţiei – este atît de labil şi de specios încît reperele aproape că lipsesc. În acest caz, cu toate imperfecţiunile ei, forma rămîne singurul reper viabil, chiar dacă adeseori trădînd conţinutul, niciodată trădîndu-se pe sine.

> Pe de altă parte, însă, credinţa în formă îşi are temeiurile ei bine precizate. În esenţă, scrierea umană derivă din reprezentarea obiectului prin desenul său. Forţa unei astfel de reprezentări grafice (care poate fi

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

întărită de materia pe care se află reprezentarea şi de materialul cu care acea reprezentare se efectuează), pictogramă, hieroglifă, literă derivă din aceea că reprezentarea stă pentru obiectul respectiv şi, mai mult, poate acumula toate tensiunile şi puterile obiectului încît devine obiectul însuşi. Din acest punct de vedere, un text nu mai este important prin sens (acesta devine o realitate doar pentru neiniţiaţi!), ci prin ceva mult mai sigur, mai evident, dar totuşi accesibil la nivel profund doar iniţiaţilor: prin formă. Reproducerea actelor arhetipale, accesul la Divinitate şi la forţele prime ale Universului au loc nu prin sens, ci prin formă, cu condiţia reproducerii exacte şi întocmai a acesteia. De aceea, chiar neînţelese, o insignă, un cuvînt, un gest ritualic pot declanşa procese generate de forţele primordiale, pot produce consecinţe inaccesibile celor care ar încerca acest lucru prin sens.

I.2.3. Textul biblic prezenta anumite caracteristici ce nu aveau nicicum darul de a uşura traducerea. La nivel formal, particularităţile concepţiei, structurării şi expunerii textului generează dificultăţi întrucît este vorba de a reface, într-o limbă şi pentru o mentalitate, un text într-un anume fel gîndit şi construit, într-o limbă bine individualizată şi mult diferită de limbile indoeuropene[9]. În primă instanţă, problemele sînt generate de aceea că, în chiar limba în care s-a conceput şi construit textul trebuie să fi existat dificultăţi în a scoate la suprafaţă gîndul sau procesul de exprimat. Apoi, *Vechiul Testament* a cunoscut o sinuoasă şi îndelungată geneză: mai multe şiruri de tradiţii orale s-au combinat sub forma a diferite texte, procesul de (re?)unificare continuînd la nivelul acestora, conglomeratele rezultate fiind treptat modelate înspre formele astăzi cunoscute (foarte multe incomplete şi necoincidente), întregul proces avînd drept constante reformularea, omisiunea, interpolarea şi continua ajustare la variatele cerinţe ale diferitelor realităţi. Aceasta înseamnă şi că textul este rezultanta contribuţiei mai multor generaţii, cu tot ceea ce presupune aceasta (diferenţe de concepţie, de nivel şi orientare culturală, aportul mai multor limbi şi dialecte etc.).

[9] Pentru *Vechiul Testament*, socotim că pînă şi puţinele pagini scrise în limba greacă au fost cel puţin gîndite în aramaică, iar unele dintre acestea par a fi trecut în prealabil, sub forma ciornelor, prin aceeaşi limbă.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

La nivel de conţinut, problemele care apar sînt generate nu atît de densitatea ideilor care ar fi de tradus, cît de diferenţele culturale, mentale şi de civilizaţie dintre cele două lumi: cea semită şi cea europeană, de felurite caracteristici ale celei dintîi, începînd cu universul onomasticelor de tot soiul, trecînd prin felul în care se structurează şi relaţionează elementele concrete şi abstracte ale limbii şi încheind cu formele mentale ale unei alte lumi[10].

> Aproape întreg *Vechiul Testament* a fost scris în limba ebraică, cu excepţia cîtorva cărţi scrise în caldeeană şi a cîtorva scrise în greacă. La rîndul său, *Noul Testament* este scris în limba greacă, mai puţin *Evanghelia după Matei*, scrisă în syro-caldeeană (aramaică). Chiar dacă, în chipul limbilor semitice, ebraica a cunoscut o rată de schimbare destul de redusă, limba din vremea lui Moise devenise de neînţeles celor care au suferit în captivitatea babiloniană. Literatura ebraică din vremea lui Moise indică o limbă avîndu-şi aspectul literar în curs de constituire, căutîndu-şi termenii specializaţi şi sintagmele printre termenii şi expresiile arhaice. Existenţa unei stări de evoluţie relativ avansate este probată şi de situaţia scrierii. Scrierea alfabetică nord semitică exista cu mult înainte de Moise, care trebuie să fi cunoscut destul de bine scrierea egipteană, tehnicile de scriere, cuneiformele şi scrierea acadiană. Studiul *Pentateuhului* arată că autorii acestuia erau obişnuiţi cu scrierea şi cu lectura peste nivelul mediu. Ca şi contemporanii lor de altfel, evreii erau buni scribi şi copişti, cunoscînd şi asumîndu-şi într-un înalt grad principiul fidelităţii[11].

[10] La acestea se adaugă faptul că prima limbă-ţintă - din punctul de vedere al studiului nostru, limba greacă - a avut, alături de această dificultate originară, propriile ei dificultăţi în a înţelege şi reda acel text, ca formă şi conţinut.

[11] „Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo: custodite mandata Domini Dei vestri quae ego praecipio vobis” (*Deut.*, 4, 2), „Haec dicit Dominus: «Sta in atrio domus Domini, et loqueris ad omnes civitates Iuda, de quibus veniunt ut adorent in domo Domini, universos sermones, quos ego mandavi tibi ut loquaris ad eos: noli subtrahere verbum, si forte audiat et convertrantur unusquisque a via sua mala: et paeniteat me mali quod cogito facere eis propter malitiam studiorum eorum»” (*Ier.*, 26, 2-3).

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

După Samuel, limba ebraică se cultivă, se eliberează de arhaisme, schimbările din plan economic, politic, administrativ şi cultural-spiritual stimulînd dezvoltarea acesteia. Limba devine capabilă să exprime idei de profunzime fin nuanţate, sintetizînd spiritul ebraic într-un mod elegant. Poezia şi profetismul exersează limba în direcţia apariţiei şi înfloririi unui gen poetic şi a unuia oratoric.

Începînd cu etapa captivităţii, puritatea limbii are de suferit căci pătrund formele străine ale opresorului, dar şi cele ale populaţiilor (mai ales aramaice) cu care evreii intră în contact, nu atît datorită uitării, cît datorită imposibilităţii de a mai exersa şi dezvolta limba în condiţii de libertate. De aceea, ca o reacţie, dar şi urmînd tendinţe fireşti de conservare, se produce un oarecare recul către arhaismele şi formele epocii lui Moise. Multe expresii idiomatice, construcţii – unele caracteristice ebraicei, altele comune grupului de limbi semite şi orientale din care face parte – vor pătrunde în *Vechiul Testament*. În captivitate, ebraica este treptat înlocuită ca limbă vie cu caldeeana, puţin diferită de ebraică, ebraica devenind limbă liturgică şi savantă. Spre sfîrşitul sec. I î.e.n. limba în uz va fi syro-caldeeana, cea pe care o va utiliza şi Isus Christos. Într-o perioadă destul de întinsă de timp, aşadar, datorită condiţiilor de viaţă, determinate istoric, limba textelor sacre ajunge să prezinte importante diferenţe faţă de limba vorbită în mod curent de către populaţia care a produs respectivele texte.

Nevoia de a înţelege textul sacru, prezentă atît la evreii din Asia, cît şi la cei din Egipt, a condus la necesitatea traducerii acestuia din ebraică – pe care nici unii, nici ceilalţi nu o mai înţelegeau. Traducerea s-a făcut în caldeeană pentru cei dintîi, în greacă pentru ceilalţi. Prima a fost numită *targum* (în caldeeană ‘traducere interpretativă, parafrază’). Cealaltă va deveni *Septuaginta*.

Destul de complexă şi neelucidată pe deplin, istoria *targum*-urilor pare a-şi avea începuturile în captivitatea babiloniană. În contextul înlocuirii treptate a limbii ebraice cu aramaica – fără ca acest fapt să elimine nevoia de Lege –, în sinagogă, evreii vor continua să citească Legea în ebraică, dar o vor reda poporului oral, traducîndu-o în aramaică, care devenise limbă maternă. Împrejurarea aceasta arată şi de ce *targum*-urile, orale la origine, sînt unele conservatoare, altele mai libere, altele chiar interpretative.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

Deşi la nivelul întregului teritoriu pe care evreii îşi aveau comunităţile şi sinagogile, rezultatele la care *targum*-urile ajunseseră prezentau diferenţe, este plauzibil ca, atunci cînd au început a fi scrise – în caldeeană –, ele să fi avut un unic punct de plecare, în esenţă acelaşi cu cel pe care îl vor avea şi massoreţii. Dincolo de problema traducerii, aceşti învăţaţi s-au lovit de problemele de înţelegere pe care textul vechi avea să le pună contemporanilor lor, mai cu seamă majorităţii care nu avea o cunoaştere profundă a Legii. De aceea, traducînd cu mijloace destul de primitive, autorii *targum*-urilor au oferit cititorului felurite explicaţii lămuritoare. Făcînd schimbări şi adaptări formale şi de conţinut destul de importante, introducînd explicaţiile în text, totul în vederea facilitării înţelegerii textului, traducătorii au făcut ca *targum*-urile să devină nu doar simple versiuni traduse ale textului sacru, dar şi nişte parafraze ale acestuia[12].

La rîndul lor, evreii care după căderea Ierusalimului sub Nabucodonosor au fugit în Egipt, evitînd astfel deportarea, şi care s-au răspîndit în nordul Africii, vor avea urmaşi care, mulţumită privilegiilor pe care Alexandru le-a acordat evreilor după întemeierea Alexandriei, se vor aduna în Alexandria, într-o puternică comunitate cultural-spirituală şi economico-administrativă. Nevoia resimţită de aceşti evrei de a avea textul sacru tradus în limba pe care o vorbeau a fost complinită prin apariţia *Septuagintei*[13]. Limba greacă la care ne raportăm în acest moment este reprezentată de dialectul vorbit în lumea greacă de după Alexandru, dialectul alexandrin, diferit de greaca clasică. Dialectul alexandrin este un amestec de dialecte greceşti, un aspect popular comparabil cu ceea ce avea să deţină şi latina după sec I e.n. Acest aspect, însă, graţie activităţii rodnice a învăţaţilor din Alexandria, va

[12] Într-un alt sens, massoreţii, cei care transmit textul reconstituit (şi a căror activitate se desfăşoară aproximativ între anii 500-1000), urmînd vechilor scribi (sopherim), înţeleg în mod complex şi superior sarcina pe care şi-au asumat-o şi corectează de multe ori segmentele greşit transmise ori dubioase (*ketib* ‘ceea ce este scris’ se corectează prin *qeri* ‘cum se citeşte’) şi chiar elimină segmentele pe care le-au considerat a fi străine textului iniţial.

[13] Iniţial, aceasta conţinea *Pentateuhul*, celelalte cărţi ale *Vechiului Testament* fiind traduse ulterior, într-un interval de timp mai larg decît cel în care s-a tradus *Septuaginta* propriu-zisă.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

deveni limbă literară spre sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n. Datorită numărului foarte mare de ebraisme, de expresii idiomatice după tipare ebraice şi aramaice, greaca biblică nu este întocmai cu dialectul alexandrin, fiind departe de greaca clasică[14]. Evident, între această versiune şi cea a *targum*-urilor (adică între *Septuaginta* şi *Biblia Hebraica*), există diferenţe date, în primul rînd, de manuscrisele pe care cele două rînduri de traduceri le-au avut la bază. Se pare că evreii din Egipt au urmat texte ebraice scrise cu caractere feniciene, în vreme ce ceilalţi au mers mai degrabă pe urma unor texte scrise cu scriere pătrată[15]. Datorită situaţiei înfloritoare a evreilor din lumea elenică apoi a răspîndirii creştinismului, *Septuaginta* se multiplică şi distribuie foarte rapid, ceea ce va conduce totodată la numeroase greşeli şi corupţii la nivelul textului. Destul de repede, aşadar, apare nevoia unor revizii.

Alături de *Codex Vaticanus* – o versiune destul de pură care reproduce textul vechi –, de *Codex Alexandrinus* - care se inspiră din *Hexapla* şi este atentă la textul massoretic – şi de *Codex Sinaiticus* – mai apropiat adeseori de textul *targum*-urilor – există cîteva texte importante care încearcă să refacă *Septuaginta*.

Unul dintre acestea este versiunea lui Aquila, grec din Sinope, convertit la creştinism, dar excomunicat din Biserică datorită preocupărilor sale accentuate de astrologie, trecut apoi la iudaism. Învăţînd ebraica de la Eliezer şi Iosua, avînd ca maestru pe Akiba, el va da o traducere excesiv de literală - utilizată şi citată de către unii Părinţi ai Bisericii, mai ales în scopuri polemice. Interesat mai întîi de formă şi apoi de sens, Aquila ţine să păstreze numărul de cuvinte, să facă transparente etimologiile

[14] Diferenţa de ebraisme dintre *Vechiul Testament* şi *Noul Testament* arată şi măsura în care evreii care au lucrat la aceste cărţi reuşiseră să se elenizeze. Cu toate acestea, nu există carte biblică lipsită de ebraisme.

[15] În etapa arhaică, evreii scriau cu caractere luate de la fenicieni. Treptat, vor pătrunde caracterele aramaice, care le vor înlocui pe cele dintîi, şi care, datorită caligrafilor, vor deveni pătrate. De asemenea, scrierea consonantică, suficientă cît timp ebraica era vorbită, va fi, cu destule rezistenţe, adaptată la noile realităţi ale limbii printr-un sistem suplimentar de semnificare a vocalelor.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

acestora, să redea expresiile idiomatice ale ebraicei[16], motiv pentru care evreii i-au apreciat lucrul. Atît evreii, cît şi creştinii greci utilizau acest text întrucît facilita obţinerea unei imagini bune a textului ebraic. O altă versiune este aceea a lui Symmachos, text caracterizat prin eleganţă şi claritate. O a treia versiune îi aparţine lui Teodotion. Aceasta redă *Septuaginta* cu unele modificări luate din textul original, iar altele preluate de la Aquila. Este de remarcat că, în această versiune, cartea lui Iov prezintă numeroase interpolări[17].

Încercînd să se întoarcă la textul *Septuagintei*, dar şi pentru a observa relaţia exactă dintre acesta şi textul ebraic, Origene (reprezentant al Şcolii din Alexandria, care va compara triada corp-suflet-spirit cu triada sens literal-sens moral-sens mistic, şi care, în lupta cu excesele celor ce iau în sens literal ceea ce trebuia luat metaforic, exagerează accentuînd sensul alegoric) va concepe o versiune colaţionată. El va alătura pe coloane textul lui Aquila, pe cel al lui Symmachos, pe cel al lui Teodotion, *Septuaginta*, la care se raportau cu toţii, apoi textul ebraic, pe două coloane: una cu caractere ebraice, alta cu caractere greceşti. Ulterior va mai adăuga textului trei coloane, reprezentate de alte versiuni greceşti. Deosebit de importantă este munca de filolog pe care Origene o face, indicînd prin semne diferenţele dintre versiunile comparate (lecţiuni diferite, omisiuni, adăugiri etc.) şi scriind comentarii marginale, în general explicative.

[16] Această caracteristică este o formă fundamentală de existenţă a traducerii şi are la bază o concepţie de esenţă semită, atent elaborată. Aquila din Pont nu este singular, ci se aşează astfel într-o descendenţă, dar şi într-o ascendenţă, într-un lung şir de învăţaţi care, în cadre diferite, sub variate aparenţe, vor urmări aspectul formal al textului, vor încerca să relaţioneze sensul şi forma aşezînd la temelie forma, vor încerca să facă transferuri din perspectivă etimologică şi idiomatică etc. În esenţă, indiferent de limba în care vor traduce textul, toţi aceştia vor judeca textul exclusiv din perspectiva sacralităţii sale, considerînd că substanţa sa materială este cea mai preţioasă, singura care dă consistenţă tuturor categoriilor de formă, de conţinut, de sens, de valoare pe care textul le generează. Din perspectivă lingvistică, în felul acesta, limba sursă se reproduce în limba în care se traduce textul, ţinta nemaifiind o limbă, ci autoreproducerea unui tipar aidoma limbii-sursă.

[17] De altfel, alături de *Ester*, *Proverbe* şi *Esdra*, adeseori, *Iov* este mai curînd o parafrază.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

O altă traducere a *Septuagintei* o va furniza Lucian din Samosata, la începutul secolului al IV-lea e.n. Aceasta este o combinaţie de variante, chiar dacă inegală, destul de reuşită totuşi, care are ca mărci principale substituţia sinonimică şi utilizarea aticismelor.

Tot de la *Septuaginta* se revendică şi versiunea latină a *Bibliei* de dinainte de Hieronym, cea care era recunoscută şi utilizată de Biserică. În fapt, aceasta nu era altceva decît *Septuaginta* în latină. Ca şi în cazul *Septuagintei*, răspîndirea textului scris în limba vulgară prin copiere a condus la apariţia mai multor variante. De aceea, papa Damasus încredinţează lui Hieronym revizia şi corectura versiunii recepte. Vrînd să ofere o reproducere corectă a originalului, Hieronym învaţă ebraica biblică, se documentează în Palestina, ia legătura cu doctorii evrei, cunoaşte traducerea literală, mentalitatea iudaică, face muncă de filolog, lingvist, istoric al culturii şi civilizaţiei. Hieronym va curăţa textul de glosele care fuseseră încorporate în text şi va elimina interpolările pe care le identifică (aceasta era sarcina sa iniţială). Compunînd o traducere care are ca bază textul ebraic[18], dar cu consultarea soluţiilor din *Septuaginta* şi *Hexapla*, Hieronym va îmbogăţi umanitatea cu o traducere care îmbină păstrarea caracteristicilor latinei, cu fidelitatea faţă de textul de tradus, care combină armonios şi profitabil soluţiile fericite ale textelor consultate, într-un mod care oferă un text accesibil şi rafinat.

I.2.4. Cele ce preced arată destul de limpede o parte importantă a cauzelor pentru care, în general, traducătorii vor prezenta anumite tipuri de comportamente. Încă de la primele traduceri, traducătorii români vor avea comportamente determinate de cauze care ţin de: numărul şi caracteristicile surselor; rezultanta contactului dintre limbi (adică de ceea ce decurge din contactul dintre o limbă avînd un aspect literar format şi limba română al cărei aspect literar era în curs de constituire); caracterul sacru al conţinutului; conştientizarea necesităţii de a produce traduceri utile unor categorii concrete de receptori.

Utilizatorul obişnuit al unui text, interesat de conţinutul sau/şi de forma acestuia poate să fie mai puţin sau deloc interesat ori conştient de

[18] Întorcîndu-se la ebraică, textul lui Hieronym reuşeşte de multe ori să ocolească greşeli pe care textul grecesc le conţine.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

caracterul de traducere al respectivului text. Cu toate acestea, indiferent de nivelul de cunoaştere al utilizatorului unui text tradus, precum şi de nevoile sale, un astfel de text se particularizează prin chiar această trăsătură intrinsecă a sa, deoarece, într-o măsură consistentă, asupra unui text îşi pune amprenta chiar modalitatea prin care acel text a apărut. Numeroase elemente formale şi de conţinut, la toate nivelele – mai cu seamă la nivel sintactic şi lexical –, există şi funcţionează ca atare tocmai datorită faptului că acel text decurge de pe urma unui act de traducere. Soluţiile de traducere de toate categoriile, care se concretizează treptat pînă la a constitui însuşi textul, se edifică pe baza textului străin, plecînd de la acesta, în relaţie cu capacităţile limbii în care se traduce şi în funcţie de anumite intenţii ale traducătorului.

În ceea ce priveşte sistemul lingvistic în care se efectua traducerea, trebuie avut în vedere că traducătorul activa într-o perioadă în care aspectul literar al limbii române – cel care putea constitui un cadru real pentru a purta formele şi conţinuturile textului de tradus – era încă în formare. Cu cît traducătorul era mai (pre)dispus să urmeze textul străin, cu atît rezultatul traducerii era mai îndatorat procesului de traducere în toată concreteţea sa. Chiar un traducător dispus şi capabil să-şi asume libertăţi – ale cărui acţiuni, aşadar, aveau, printre efecte, o mai accentuată punere la lucru a mecanismelor şi posibilităţilor sistemului limbii în care se traducea –, nu se putea sustrage anumitor elemente de formă şi de conţinut, care aparţineau textului de tradus, dar şi limbilor prin care textul trecuse pînă în acel moment –, adeseori acestea ascunse palimpsestic. Situaţia aceasta îşi amplifică gradul de complexitate atunci cînd avem a face cu o traducere rezultată în urma consultării paralele a două sau mai multe texte.

I.2.5. În mod firesc, între traducerile având la bază o sursă şi cele cu două sau mai multe surse există mai multe clase de deosebiri. Primele constrîng traducătorul să-şi urmeze sursa – care constituie unicul reper, unicul model şi unica sursă de inspiraţie. De aceea, aceste traduceri prezintă o unitate congruentă cu cea a sursei (uneori mai accentuată chiar), traducătorul fiind scutit de complicaţii suplimentare şi orientat constant în direcţia indicată de sursă. Date fiind problemele

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

textului biblic, aceste traduceri prezintă destul de multe greşeli şi neînţelegeri, pe care traducătorul nu le poate rezolva deoarece nu are repere externe sursei. În general, traducerile având la bază o singură sursă decurg din constrîngeri exclusiviste de tip cultural, iar nu confesional[19], motivate ulterior prin caracterul sacru al textului, idee care se leagă de aceea a sacralităţii limbii.

> Nu se va putea sublinia niciodată îndeajuns contribuţia ideologiilor occidentale (catolică, de esenţă romanică, şi protestantă, de esenţă germanică) în amorsarea şi desfăşurarea activităţii de traducere a textelor religioase din spaţiul ortodox românesc[20].
> Chiar dacă procesul de selectare a textelor nu se eliberează pe deplin de mărcile cultuale, cele mai puternice mărci rămîn cele de ordin cultural. De aceea, în plină epocă a slavonismului cultural, chiar actul traducerii textelor în limba română este determinat de influenţele Reformei. Texte ale secolului al XVI-lea decurg din urmarea unor modele protestante, în secolul următor, un text precum ***Biblia*** de la 1688 va apărea prin contribuţia masivă a unei ediţii protestante a ***Septuagintei***.

Sub aspect lingvistic, astfel de traduceri nu au prea multe posibilităţi de a crea şi pune în circulaţie un aspect literar românesc prin care să nu fie lezată natura intimă a limbii române. Considerînd că limba modelului este sacră, că textul biblic nu poate fi purtat decît

[19] Faptul că în spaţiul ortodox românesc, de pildă, textele secolului al XVI-lea nu folosesc limba greacă, ci doar pe cea slavonă, nu are cum să fie legat de aspectul confesional, ci de caracterul dominant al influenţei slave în epocă, pe teritoriile Moldovei şi Ţării Româneşti. De asemenea, în secolul următor, cînd limba greacă va deveni principalul model, lucrul acesta va fi consecinţă a încheierii unei perioade de slavonism cultural şi a începutului unui proces de grecizare culturală. În fapt, ambele influenţe au la rădăcină configuraţia politică din zonă, dominaţia culturală fiind rezultat al interacţiunii politice.

[20] Pentru o imagine asupra acestei situaţii complexe, vezi Ernst Christoph Suttner, *Teologie şi biserică la români, De la încreştinare pînă în secolul XX*, Tîrgu-Lăpuş, 2011.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

respectînd tiparele pe care traducătorul le avea în faţă (cele generate de redarea textului în slavonă) şi eliminînd – în mod implicit – posibilitatea flexibilizării situaţiei prin consultarea altui model, o astfel de concepţie nu poate genera decît texte care se concentrează pe redarea structurilor limbii-sursă, caz în care tiparul lingvistic şi formal devine mai important decît conţinutul, fapt ce înăbuşă atît capacităţile, cît şi valenţele limbii-ţintă.

Deşi unele din acestea pot fi parţial valabile şi pentru un traducător care are în faţă două sau mai multe surse constant utilizate, o astfel de traducere diferă fundamental de tipul precedent, unele dintre problemele acestui traducător fiind incomparabil mai mari, altele fiind complet diferite. Traducerea operată prin urmarea a două sau mai multe texte, este, în mod implicit, o traducere efectuată pe bază de comparaţie. Altfel spus, traducătorul are marea şansă de a observa şi înţelege că textul sacru poate căpăta mai multe forme, trecerea dintr-o limbă în alta fiind un act complex, care nu priveşte exclusiv forma, ori conţinutul. Decurgînd dintr-o consultare paralelă a versiunilor-sursă, o astfel de traducere este precedată de o serie de raţionamente complexe, datorate observării şi urmăririi particularităţilor surselor aflate în contact.

Observînd porţiunile de suprapunere dintre cele două surse, traducătorul mai remarcă şi situaţiile în care cele două versiuni nu coincid nicicum sau coincid prea puţin. Astfel, este posibil ca: **a)** porţiuni care apar într-un text să lipsească cu desăvîrşire din celălalt; **b)** între cele două să existe diferenţe formale majore; **c)** corespondenţa dintre cele două să fie formală şi aparentă, dar segmentele respective să fie diferite sub aspectul conţinutului; **d)** diferenţele de conţinut să fie minore, dar la comparaţie să fie de natură a-l arunca pe traducător într-o dilemă, întrucît se datorează interpretării textului de bază. Toate acestea sînt în măsură să ridice probleme majore în calea unui traducător care – lucru foarte important – începe să simtă nevoia cunoaşterii textului de bază – la nivel conceptual şi la nivelul construcţiei lingvistice –, pentru a afla hotărîrile şi conduita pe care le poate adopta spre a-şi atinge obiectivele. Neavînd acces la textul de bază, traducătorul hotărăşte în

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

limitele date de sursele sale. El are de luat decizii în legătură cu modalităţile de transfer la nivel conceptual, cu mijloacele lingvistice pe care le va utiliza şi cu construirea acestora, în mod implicit conturîndu-se principiile de bază ale traducerii. Aceste decizii urmează unor procese ce decurg din observarea comparativă a construcţiei şi funcţionării surselor, din înţelegerea nivelului lor conceptual şi formal. Întregul complex de analiză, pe lîngă o anumită ierarhizare – chiar dacă vremelnică şi nedefinitivă – a surselor se referă şi la utilizarea (prin uz, modificare şi îmbogăţire) a mijloacelor de expresie ale limbii (mijloace privite în relaţie cu cele ale limbilor sursă, care, astfel, devin limbi-model).

Consultînd mai multe surse, traducătorul urmăreşte mai multe posibilităţi, are în faţă mai multe modele şi soluţii culturale şi lingvistice. Desigur, existenţa reală a mai multor posibilităţi de a înţelege şi reconfigura textul îl expune la nenumărate tentaţii şi la posibile erori. Cu toate acestea, în general, astfel de traduceri cu caracter compilatoriu prezintă o şansă în plus faţă de cele dintîi: ele oferă fiinţei umane posibilitatea unei înţelegeri mai largi a unui conţinut nuanţat şi oscilant, întrucît acesta este exprimat prin forme diferite, ce prezintă posibilităţi diferite de configurare lingvistică şi mentală, precum şi de conceptualizare. Traducătorul, aşadar, are posiblitatea de a discerne asupra întregului complex conceptual şi lingvistic pe care îl are în faţă şi, implicit, de a genera un text de calitate. Este extrem de probabil ca, dintre doi traducători identic dotaţi şi cu concepţii identice, textul celui care traduce pe baza unei surse să fie de o calitate inferioară celui care a tradus pe baza a două sau mai multe surse.

Faptul însuşi de a opta pentru consultarea mai multor surse are semnificaţii multiple. În primul rînd, lucrul acesta arată că traducătorul nu mai are în vedere o relaţie între sacralitatea textului şi o anumită limbă, ci între o limbă care deţine respectivul text – deoarece a reuşit să îl obţină printr-un efort de traducere – şi un conţinut. În acest caz, traducătorul priveşte la texte ca la nişte constructe lingvistice şi culturale, limbile fiind căi prin care un anumit conţinut se creează pentru receptorii acelei limbi şi ai acelui mediu cultural, iar nu forme şi

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

modalităţi unice de a obţine acel conţinut, identic pentru orice mediu cultural. Conţinuturile ideatic, estetic şi lingvistic nu mai sînt văzute ca o unitate monolitică încărcată cu sacralitate şi pe care o limbă îl deţine în mod exclusiv.

Observînd că între formele pe care textul le capătă în diferite limbi pot exista deosebiri semnificative, traducătorul înţelege că o privire de ansamblu asupra acestora îi creşte posibilităţile de a obţine o traducere de calitate în propria limbă. Voinţa traducătorului de a avea mai multe surse arată şi că acesta înţelege că urmarea unei singure versiuni nu este neapărat suficientă pentru a obţine respectivul conţinut în limba-ţintă. Încercarea de a înţelege conţinutul şi construcţia formei cu ajutorul şi prin intermediul mai multor versiuni şi a mai multor limbi, semnifică, în primul rînd, că limbile nu se mai judecă exclusiv din perspectiva sacru/vernacular – de unde neobligativitatea de a utiliza doar versiunile limbilor sacre şi posibilitatea de a urma traduceri ale altor limbi vernaculare –, precum şi creşterea pretenţiilor faţă de calitatea traducerii, cu implicaţiile aferente (o limbă mai elaborată şi un text mai inteligibil pentru receptorul concret, dotat cu anumite nevoi).

Traducerile avînd mai multe surse pot oferi cititorului un text inteligibil, scris într-o limbă accesibilă, capabilă de a servi drept model reproductibil, adică viabilă. Este calea multiplă pe care traducătorul încerca să ajungă la corecta înţelegere a unor conţinuturi pe care, apoi, se străduia să le recreeze în limba română, prin formele acesteia. În acest scop, el avea a găsi – şi chiar a crea uneori – formele şi modalităţile de a reda în mod rezonabil acel conţinut. Desigur, dat fiind nivelul de dezvoltare a aspectului literar al limbii române, uneori acest lucru se făcea prin adoptarea modelului străin, acomodat la posibilităţile, particularităţile şi cerinţele de bază ale limbii române, alteori, limbile din care traducea erau doar nişte călăuze, iar alteori găsea în limba română capacităţi şi uzuri de a reda convenabil ori optim anumite conţinuturi.

I.2.6. Toate acestea pot fi observate studiind rezulatele obţinute de către traducătorii români ai secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea. Texte precum *Codicele Bratul*, *Codicele Voroneţean*, *Apostolul coresian*,

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

Psaltirile secolului al XVI-lea decurg din traducerea unei unice surse slavone, ceea ce corespunde unei concepţii care generează o astfel de opţiune. Eliminîndu-se posibilitatea de a consulta alte surse (fie ele tot slavone), se asumă redarea cu fidelitate a textului slavon, reproducerea acelui model arhitectural şi lingvistic, conjuncţia dintre acestea generînd traduceri carenţiale sub mai multe aspecte. Practic, un proces de traducere pe această cale accentuează posibilităţile relativ limitate pe care limba română le avea[21] – în raport cu cerinţele unui text de o asemenea complexitate –, deoarece nu opunea acelor limite efortul de a pune sistemul la lucru, de a-i stimula capacităţile adaptative şi creative, prin care să acomodeze modelul la propriile posibilităţi, prin care să asimileze elementele compatibile ale modelului, prin care să desfăşoare un travaliu de edificare în chipul propriei naturi şi propriilor potenţialităţi.

O astfel de cale transforma limba română într-un mediu prin care limba-sursă se manifesta în confomitate cu modalităţile şi cerinţele ei. În plus, întrucît sistemul limbii române nu îşi dezvoltase încă un aspect literar care să decurgă din propria natură, şi deoarece o astfel de cale lipsită de stimuli în această direcţie încetinea un astfel de proces, aceste traduceri prezintă o caracteristică interesantă. Ele combină gramatica şi lexicul proprii limbii române – dar avînd caracter popular – cu gramatica (mai ales la nivel sintactic, dar, punctiform, şi sub aspect morfologic) şi lexicul modelate în chipul textului slavon. În felul acesta, practic, nu se edifică o normă literară românească inspirată de un model cult străin, dar în spiritul naturii limbii române, ci se foloseşte material românesc pentru a se crea un aspect literar grevat de constrîngerile tiparului lingvistic străin şi impregnat de formele şi conţinuturile acelui tipar.

Modalitatea aceasta de a acţiona nu dispare nici în secolul următor, deoarece în cazul *Bibliei* de la Bucureşti (1688) se constată aceeaşi

[21] Aceste posibilităţi sînt proprii nivelului de dezvoltare a limbii, aşadar deocamdată independente de numărul surselor, de concepţiile pe baza cărora se execută traducerea şi de aria lingvistică ori culturală în care se produce acel act cultural.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

atenţie faţă de textul-model. *Biblia* de la Bucureşti decurge din revizia unor traduceri anterioare, astfel că atît *Vechiul Testament* – revizie a traducerii din greacă de către Nicolae Milescu –, cît şi *Noul Testament* – revizie a *Noului Testament* de la Bălgrad (1648) – apar ca încercări susţinute de orientare a textului şi a limbii române literare către modelul grecesc şi conform acestuia (în condiţiile în care NTB era o traducere care decurge din textul latin, dar care căutase să valorifice resursele limbii române). Orientaţi către calea traducerii literale şi aflaţi într-o perioadă în care slavonismul cultural era caduc, noul model cultural fiind cel grecesc, revizorii BB vor încerca să edifice aspectul literar românesc conform şi în chipul modelului grecesc. Indiferent de limba către care se orientează acei învăţaţi, nici de data aceasta acţiunea nu este de natură să extragă din virtualităţile limbii române acele elemente prin a căror orientare şi dezvoltare să se poată construi un aspect literar. În loc de a solicita sistemul pentru ca acesta să genereze un aspect literar, punînd în valoare ceea ce limba prezenta ca posibilitate dată de propria ei natură, un astfel de procedeu încearcă, practic, să modifice natura limbii, torsionînd gramatica şi lexicul spre a le restructura după anatomia şi fiziologia modelului[22].

Avînd la bază cu totul alte impulsuri, altă mentalitate şi alt mod de a concepe relaţiile dintre diferitele limbi, *Palia* de la Orăştie (1581) şi *Noul Testament* de la Bălgrad (1648) se arată a fi texte care contribuie la edificarea aspectului literar al limbii române în mod liber, fără constrîngeri nefireşti. Fiecare din cele două texte menţionate are cel puţin două surse, pe care traducătorii le pun la contribuţie în mod constant, ceea ce se urmăreşte fiind obţinerea unui text care să genereze

[22] Vezi studiile lingvistice efectuate de V. Arvinte şi publicate în BB MLD şi BB 2001-2002.

Această incompatibilitate gravă a fost una din marile cauze pentru care, în fapt, aspectul literar al limbii române a avut o evoluţie nefiresc de lentă, incoerentă şi întreruptă. Abia spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, urmînd alte modele, şi, desigur, o altă cale, româna va începe să îşi edifice un aspect literar, de data aceasta, construit în chipul propriei naturi şi doar inspirat de modele străine, mai ales neolatine.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

înţelegerea conţinutului, recreat în spiritul limbii române. Traducătorii aceştia nu mai privesc cu respect mistic la limbile din care traduc, nu încearcă cu orice preţ să redea în limba română spiritul acelor limbi şi nici să îmbogăţească limba română cu structurile acelora. Ei par interesaţi doar ca receptorul român să poată înţelege conţinutul textului şi fac tot ceea ce pot pentru a reda acel conţinut, în limba română şi pentru receptorul român, fără a nesocoti modelele, pe care par a le respecta mai curînd ca pe nişte constructe lingvistice.

Astfel, avînd în faţă şi la dispoziţie două sau mai multe modele, autorii acestor traduceri vor urmări acele texte verset cu verset, dar vor traduce în funcţie de anumite principii şi finalităţi – determinate de mentalitatea dominantă în spaţiul acelei epoci –, în aşa fel încît *Palia* de la Orăştie şi *Noul Testament* de la Bălgrad se constituie prin contribuţia textelor-sursă şi a limbii române. Consultarea constantă (şi inegală) a acelor texte a lăsat numeroase urme la nivelul rezultatului. Adeseori a fost făcută prin colaborarea surselor, alteori prin amestecul lor (fie la suprafaţă, fie în profunzime, fie în mod inextricabil), iar alteori acestea au devenit tot mai puţin vizibile, uneori pînă la estomparea lor totală. Sursele au servit, în primul rînd, înţelegerii conţinutului epic sau ideatic, abia apoi procurării unor modele de construcţie a mijloacelor de exprimare lingvistică (în vederea redării pentru cititor a conţinuturilor conceptuale ale textului). Contactul cu modelele a mai permis construirea unui tipar mental care l-a ajutat pe traducător să aproximeze modalitatea în care ar trebui să arate şi să funcţioneze o traducere a *Bibliei*, ceea ce i-a permis uneori să acţioneze liber.

În cazul acestor două traduceri – pentru a căror realizare traducătorii aveau în faţă un text de maxim prestigiu (*Vulgata*), aşadar construit într-o limbă exersată – cu mijloace precare căutîndu-şi accesul la text, traducătorii aveau ca prim obiectiv aducerea în faţa cititorului a textului sacru, dar nu pe calea urmării obediente a unui model, ori a structurilor unei limbi străine, ci acomodînd limba română la particularităţile modelelor, adaptîndu-le pe acelea la cerinţele de bază ale limbii române şi urmărind constant obţinerea înţelegerii la receptor, prin construirea unor mijloace lingvistice compatibile cu spiritul limbii

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

române şi viabile. Construcţia lingvistică a acestor tipărituri arată fără echivoc că traducătorii încearcă să ajungă la cititor cu un text reconstruit într-o limbă cît mai accesibilă acestuia, negrevată de expresia cultă a surselor, totodată eliberată de modalităţile de exprimare prea îngust populare. Principala lor preocupare, aşadar, nu era de a construi un text pe baza unui model, ci de a edifica pe cititor şi limba[23].

Desigur, existenţa mai multor surse putea amplifica, în mod firesc, problemele traducerii. Astfel, alături de problemele ridicate de însăşi substanţa care era de tradus, apar cele datorate relaţiei dintre conţinutul textului de tradus şi conţinutul rezultat în urma traducerii. Cel dintîi cunoştea atîtea forme cîte surse erau, ceea ce înseamnă că mai multe sisteme lingvistice exercitau presiuni asupra celui românesc – unde întîlneau un aspect literar insuficient format pentru a cuprinde mereu, în modalităţi proprii ori adoptate şi adaptate, respectivele conţinuturi. În acest context şi traducînd sub imperiul unei astfel de concepţii, aceste presiuni fac ca modelele culte străine să solicite limba română spre a genera, cu ajutorul modelelor, dar cu aportul resurselor sale interne, un aspect cult scris care să răspundă atît nevoilor impuse de natura limbii române, cît şi celor ale receptorului român.

Arătîndu-se inspirat de un model sau de altul, dar liber în a crea o traducere românească, traducătorul are posibilitatea de a-şi manifesta spiritul interpretativ şi inovativ, liber de constrîngerile literei textului şi de structurile caracteristice limbii-sursă. Prin asocierea surselor, traducătorul dobîndeşte cu limpezime perspectiva propriei limbi, fiind stimulat să lase limba-ţintă să-şi impună cerinţele şi să stimuleze tendinţele culturale ale acesteia. Întrucît alături de dificultăţile date de aspectul literar incipient acţionează şi posibilităţile limbii, precum şi cerinţele acesteia, se constată că nevoia urmării modelului se converteşte treptat (uneori cu mai mult succes, alteori cu mai puţin) în

[23] Pentru nevoia de a înţelege textul sacru şi implicaţiile practice care decurg de aici, vezi finalul prefeţei NTB: „Aceasta poftim de la Tatăl Dumnezău şi de la Domnul nostru Iisus Hristos, cum să vă înţelepţască Duhul Sfînt ca să înţelegeţi voia sfinţiei Sale şi să faceţi carele sînt scrise într-această carte, spre slava lui Dumnezău şi spre ispăseniia voastră”.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

nevoia respectării nevoilor limbii în care se traduce, ceea ce înseamnă că urmarea prin reproducere a modelului devine adaptativă, apoi recreativă. Pe de altă parte, din acest motiv, tulburări de tot felul apar aproape la tot pasul, marele miracol fiind tocmai valorificarea posibilităţii de a traduce un text dificil într-o limbă care nu avea decît un aspect popular bine structurat, cel cult abia astfel constituindu-se. În realitate, toate aceste dificultăţi reprezintă caracteristicile fireşti ale unui proces de edificare a unui aspect literar, prin contactul lingvistic generat de traducere.

I.2.7. Vechile traduceri româneşti se edifică pe două căi principale. Unele dintre acestea (în special cele din spaţiul estic şi sudic) apelează - dincolo de orice măsură uneori - la modelul cult. Pentru traducătorii de aici, textul de tradus nu este doar o sursă de conţinut conceptual şi simplu model ce sugerează, inspiră sau împrumută moderat forme şi conţinuturi lingvistice. Pe alocuri, el devine un monolit care este transferat ca atare în limba română. Fireşte că nici traducătorii din aria vestică nu scapă de presiunile limbilor cu aspect cult exersat. Analiza compartimentelor fonetic, morfologic şi lexical, uneori chiar şi a celui sintactic, însă, arată că traducerile acestora implică eforturi ce conduc la edificarea unui nivel cult al limbii române, care să nu reproducă modelul străin, ci să activeze şi să pună la lucru resursele limbii române. Acest deziderat nu pare a decurge neapărat dintr-un anumit mod de concepere a aspectului cult, ci din nevoia concretă de a produce un text românesc inteligibil pentru receptorul traducerii[24].

În această perioadă, mai cu seamă în secolul al XVI-lea, dat fiind nivelul de dezvoltare a limbii române, precum şi relativa fărîmiţare culturală a teritoriului românesc, în contextul în care începe o intensă

[24] Este foarte important să se observe că, practic, nici un text tradus nu se edifică exclusiv prin aplicarea unuia dintre cele două procedee. Fiind deduse din comportamentul traducătorilor, acestea sînt teoretice. În fapt, traducătorii uzează de ambele căi. Totuşi, împărţirea în cele două grupe corespunde realităţii şi este impusă de orientarea către cititor sau către textul sacru şi limba sursei, ceea ce dă ponderi semnificativ diferite celor două concepţii teoretice privind căile şi finalităţile traducerii.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

activitate de traducere, principala caracteristică este dată de existenţa unei abundenţe de posibilităţi de exprimare pe care limba le pune la dispoziţia traducătorilor. Lipsa, pînă atunci, a unor principii de selecţie cultă, pe fondul unor contacte restrînse între diferitele arii cultural-geografice româneşti, a condus la apariţia şi funcţionarea mai multor variante ale aspectului cult al limbii române, chiar dacă acestea nu aveau şanse de a supravieţui ca atare. Avînd în vedere situaţia în care traducătorii se aflau faţă de destinatarul traducerii, dar şi relaţia lor cu nivelul de dezvoltare al aspectului cult al limbii române, este limpede că soluţia optimă era combinarea echilibrată a celor două căi.

Pentru a se produce transferul în limba română a unui conţinut conceptual exprimat în formele unei limbi străine, traducătorul trebuia: **a)** să uzeze de posibilităţile limbii române, potenţate şi şlefuite pînă la nivelul lor maxim; **b)** să uzeze de soluţiile textului străin (transformat astfel în model), acolo unde – pentru a exprima acele conţinuturi – limba română era în imposibilitate de a produce soluţii proprii şi dacă acest lucru nu leza sistemul limbii române în intimitatea sa.

I.2.8. O primă concluzie care se impune în urma studierii atente a întregii situaţii din epocă este aceea că rezultatele traducerii depind de finalităţile acesteia, de căile imaginate, ambele decurgînd din concepţia culturală şi confesională pe care se edifica întregul proces. În funcţie de concepţiile cărora li se supuneau şi de nivelele lor de pregătire, traducătorii se pot orienta spre text, spre limbă sau spre cititor. Cînd se orientează spre text, singura cale pe care merg este cea impusă de limba din care traduc. De aceea, la cititor şi în limba română ajung structuri obscure sau aberante pentru receptorul român şi pentru limba română. Desigur, din perspectiva unică a limbii-sursă, acestea par a fi singurele soluţii acceptabile. Cînd se orientează spre actul de edificare a unui aspect literar românesc, traducătorul îşi ia ca model o limbă de cultură, dar încearcă să recreeze structurile acesteia folosind materialul de construcţie al limbii române, rezultatul fiind structuri incompatibile cu natura limbii române şi greu sau deloc inteligibile pentru receptorul român.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

Pentru secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, în care aspectul literar românesc era în formare, singura situaţie benefică şi constructivă la modul eficient pare a decurge din orientarea traducătorului către receptor. Încercînd să producă un text care să vehiculeze şi să dezvăluie unui individ concret un anumit conţinut, acest traducător înţelege că are nevoie de un instrument bine structurat, funcţional şi eficient, din perspectiva cerinţelor intrinseci ale instrumentului, a conţinutului, precum şi din cea a receptorului. Foarte important, în acest caz, modelul străin nu mai este un tipar care se reflectă în limba-ţintă, ci doar mediul prin care se capătă acces la un conţinut conceptual – care este recreat prin şi în limba-ţintă – şi o sursă de inspiraţie privind unele modalităţi de exprimare caracteristice aspectului cultivat al limbii.

Privind la şirul de traducători români ai textului sacru, din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, se observă că aceştia au avut de înfruntat nişte dificultăţi de rang fundamental, date de forma şi de conţinutul textului, de presiunea limbilor-sursă, de caracteristicile limbii-ţintă, precum şi de faptul că rezultatul traducerii se adresa unui public. Nici unul dintre traducători nu avea la îndemînă instrumente lingvistice care să-i garanteze reuşita deplină, adică obţinerea unui text lămurit.

În esenţă, marea deosebire dintre aceştia se referă, în primul rînd, la măsurile diferite în care au acţionat eficient asupra limbii române, dezvoltînd-o ca instrument de exprimare cultă. Întrucît limba română avea un aspect literar dezvoltat, apt de a reda conţinuturi complexe, traducătorii secolului al XX-lea, spre exemplu, trebuiau doar să recreeze conţinutul unui text în cadrele unei limbi şi la standardele unui cititor.

Pentru traducătorul secolului al XVI-lea lucrurile stăteau cu totul altfel. Chiar dacă acest traducător ar fi intenţionat să se concentreze asupra destinatarului traducerii, el nu putea ignora nivelul de dezvoltare a limbii române şi problemele ce decurgeau de aici. Şi acest traducător avea de reconstruit, pentru un receptor concret, un text într-o altă limbă decît în cea în care fusese el compus şi recompus, numai că, de data aceasta obstacolul ridicat de lipsa aspectului literar al limbii-ţintă îl

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)

punea în imposibilitatea de a face doar o muncă de adaptare a formelor şi conţinuturilor străine la capacităţile de exprimare ale unei limbi.

În general, pentru traducătorul secolului al XX-lea, limba-sursă este doar un mediu, o construcţie care poartă un conţinut conceptual. Sarcina sa este de a pune în act acele forme ale limbii române care sînt capabile să genereze respectivul conţinut.

Traducătorul începuturilor nu poate proceda la fel întrucît travaliul de a recrea acel conţinut era împovărat de acela al inexistenţei vasului prin care să recreeze conţinutul. El avea a crea chiar aspectul literar care să fie apt a genera şi exprima conţinutul dorit.

Diferenţa cea mai consistentă, aşadar, se află în faptul că traducătorii secolului al XX-lea au tradus într-o limbă de cultură formată (operînd eventuale ajustări şi ameliorări ale acesteia), în vreme ce ceilalţi au avut a traduce într-o limbă al cărei aspect cult, în felul acesta, tocmai îl construiau, mai mult, împreună cu principiile de funcţionare ale acestuia.

Toată această activitate complexă a avut ca principal scop accesul la anumite conţinuturi, care, însă, erau construite şi exprimate într-un alt sistem lingvistic şi în conformitate cu normele proprii acelui sistem.

Prin activitatea de traducere s-au produs modificări în planul mental al receptorilor şi s-au amorsat procese de natură să conducă la crearea unui aspect literar. Edificat ca modalitate de a elabora şi transmite un anumit conţinut lingvistic şi conceptual, în cadrele unei forme constituite cultural, aspectul literar se constituie, instituie şi se reproduce pe baza unor principii (de selecţie, sinteză, coerenţă, unitate şi estetică), filtrînd sistemul în modalităţi culturale spre a-l reda ca instrument superior de comunicare. Acest instrument superior de comunicare, capabil să reproducă şi să genereze forme şi conţinuturi de rang cultural, orînduind forme, generînd variate tipuri de conţinuturi, exprimînd, dar şi creînd valori lingvistice, cognitive, spirituale, estetice apare la capătul unui travaliu cultural şi lingvistic orientat nu doar în sine, ci şi către utilizatorul său.

BDD-B3-03 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:05:59 UTC)